
Андрій
Леонов

«АРГУМЕНТ ЗОМБІ» ДЕВІДА ЧАЛМЕРСА: Переднє слово перекладача

У цій вступній статті я розберу деякі проблемні моменти перекладу ключових термінів — це, на мою думку, має дещо полегшити розуміння та сприйняття перекладеного тексту¹. Аналізовані поняття зустрічаються тут не у тому хронологічному порядку, в якому вони з’являються у перекладеному тексті, а в тому порядку, який відтворює загальну логіку їх вживання.

Mind². (До речень: Many people find it implausible that a set-up like this would give rise to conscious experience — that somehow a «group **mind**» would emerge from the overall system [Chalmers, 1996: p. 97]. But given that it is conceptually coherent that the group-**mind** set-up or my silicon isomorph could lack conscious experience, it follows that my zombie twin is an equally coherent possibility [ibidem]).

Поняття *mind* є чи не одним із найскладніших англійських філософських понять для перекладу та інтерпретації. Наскільки я можу судити, в англійській мові немає прямого синоніма цього поняття, а самі англофони використовують його радше *інтуїтивно* і залежно від *контексту*. Так, це поняття можна перекладати як «розум», «дух», «душа», «свідомість», «психіка», «ментальне» тощо.

Я вважаю, що для того, аби уникнути плутанини зі вживанням цього поняття та при його пе-

¹ Із загальним розглядом філософії свідомості Девіда Чалмерса можна ознайомитися тут: [Леонов, 2014: с. 216—237].

² Тут і надалі виділення (**bold**) мої.

рекладі, варто виходити суто із *контексту* його вживання, й тому ми не зможемо підібрати єдиного українського відповідника. Для прикладу вживання поняття *mind* у філософській аналітичній традиції я наведу відповіді на моє пряме запитання: «Чи є якийсь прямий англійський синонім поняття *mind* у таких виразах, як *philosophy of mind*, *mind-body problem*, *mind-body interaction*, і чи взагалі існує якийсь прямий англійський синонім цього поняття?» таких відомих дослідників у цій сфері, як американський філософ, нейробіолог та когнітивіст і також головний редактор книги Девіда Чалмерса «The Conscious Mind» [Chalmers, 1996] (в якій і є опублікованим аргумент логічної можливості зомбі) Оуен Фланаген (Owen Flanagan), англійський філософ Роберт Кірк (Robert Kirk), який, власне, і ввів поняття *зомбі* у філософію свідомості [Kirk, 1974a: p. 43—60; Kirk, 1974b: p. 135—152], та Девід Чалмерс.

Оуен Фланаген: «Іноді ми посилаємося на проблему свідомість-мозок (the consciousness-brain problem). Можна також було б говорити про відношення психіки і тіла (the relation of psyche and body) й також бути зрозумілим»³.

Роберт Кірк: «Я гадаю, що єдиним англійським словом у таких контекстах є самий *mind*. Звичайно, у французькій мові існує «*âme*»⁴ і «*esprit*»⁵, а в німецькій — «*Geist*»⁶ і «*Bewusstsein*»⁷. Англійські автори також іноді використовують «*psyche*» (психіка)⁸.

Девід Чалмерс: «Я не знаю ніякого досконалого синоніма. *Psyche* (психіка) є, можливо, найближчим»⁹.

Отже, виходячи з цього, ми маємо два найближчі відповідники поняття *mind*, а саме *consciousness* і *psyche*. Оскільки тут [Chalmers, 1996: p. 97] ідеться про логічну можливість невиникнення у китайської нації саме *свідомості* (*consciousness*) чи *свідомого досвіду* (*conscious experience*), при одночасному збереженні *поведінкових* властивостей, то вираз *group mind*, на мою думку, належить тут перекладати саме як «групова *психіка*», а не, скажімо, «групова свідомість», що відповідає і Чалмерсовому розумінню поняття *mind*, наведеному вище.

Варто також зауважити про поділ Чалмерсом психіки (*mind*) на *феноменальну* та *психологічну* складові. *Феноменальне* поняття психіки має справу з нашою *суб'єктивністю*, тобто з даними з позиції *першої особи* (the first person of view). *Психологічне* поняття психіки утворює пояснювальну основу нашої *поведінки* і має справу з даними з позиції *третьої особи* (the third person

---

³ Коментар у Facebook-групі «Філософія свідомості (Philosophy of Mind)» від 10. 04. 2015.

⁴ Душа (франц.).

⁵ Дух (франц.).

⁶ Дух (нім.).

⁷ Свідомість (нім.).

⁸ Лист авторові від 13. 04. 2015.

⁹ Лист авторові від 15. 08. 2015.

of view). Згідно з Чалмерсом, «психологічне і феноменальне разом вичерпують ментальне» (mental) [Chalmers, 1996: p. 16] й тому «психологія та феноменологія разом утворюють центральні аспекти психіки» (*mind*) [Chalmers, 1996: p. 22].

Perceiving. (До речення: He will be **perceiving** the trees outside, in the functional sense, and tasting the chocolate, in the psychological sense [Chalmers, 1996: p. 95]).

Тут не варто плутати переклад *perceiving* як «сприймати» з *awareness* і його дієслівним похідними *be aware of*, які перекладають як «сприймання» і «сприймати» відповідно¹⁰. Варто зауважити, що поняття *awareness* у Чалмерсовій філософії є суто технічним поняттям і означає психологічну свідомість у найширшому смислі, натомість *perceive* відноситься до *perception* (сприйняття), яке можна також розглядати й у феноменальному смислі. Але варто зауважити, що *perception* Чалмерс відносить радше до психологічної сфери, ніж до феноменальної, на відміну від *sensation* (відчуття), що, на його думку, є «феноменальним двійником сприйняття (*perception*)», хоча він і зізнається, що «ця проблема є термінологічною» [Chalmers, 1996: p. 18].

Be awake. (До речення: He will even be «conscious» in the functional senses described earlier — he will **be awake**, able to report the contents of his internal states, able to focus attention in various places, and so on) [Chalmers, 1996: p. 95].

Притямний — варіант перекладу *be awake*, вживаний та запропонований Вахтангом Кебуладзе [Кебуладзе, 2012: с. 21], у свою чергу, запропонований йому Світланою Івашенко на одному з теоретичних семінарів «Лабораторії наукового перекладу» як відповідник німецького терміна *Wachheit*. До цього це поняття В. Кебуладзе перекладав як «неспання» [Шюц, 2004]. На мою думку, вираз *be awake* та поняття *awakeness* у контексті філософії свідомості Чалмерса досить слушно перекладати саме як *притямний* та *притямність*, а не, скажімо, як «не спати» чи «неспання». Тут справа полягає в тому, що у звичайному сенсі термін «неспання» автоматично несе за собою феноменальну свідомість: ми не можемо одночасно не спати і нічого феноменально не відчувати (наприклад, таким чином розуміє свідомість відомий американський філософ Джон Сьорл (John Searle): «Те, що я маю на увазі під свідомістю, може бути проілюстровано на прикладах. Коли я прокидаюся від безсонного сну (*dreamless sleep*), я вхожу у стан свідомості, стан, який триває весь час, поки я не сплю (*am awake*). Коли я лягаю спати, чи знаходжуся під загальною анестезією або вмираю, мої свідомі стани припиняються») [Searle, 2002: p. 83]. Те саме стосується і поняття «притомний» як ще одного можливого варіанта перекладу виразу *be awake*: *притомний* за означенням, це той, хто свідомо сприймає дійсність, який усвідом-

¹⁰ Детальніше про нюанси перекладу поняття *awareness* див. : [Чалмерс, 2013: с. 122—124] (пер. з англ. А. Ю. Леонова за науковою редакцією Я. В. Шрамка); [Леонов, 2014: с. 233—234].

лює свої дії [Словник української мови, 1977: т. 8, с. 66], що не збігається з тим технічним значенням, яке вкладає Чалмерс у цей вираз, говорячи про феноменального зомбі. Отже, на мою думку, неологізм «притямний» допомагає подолати цю різницю у вживаннях.

There is nothing it is like to be a zombie [Chalmers, 1996: p. 95]. Тут іде пряма апеляція до відомої статті американського філософа Томаса Нейгела (Thomas Nagel) 1974 року «Як воно — бути кажаном?» (What is it like to be a bat?) [Nagel, 1974: p. 435—450]; укр. пер. Андрія Синиці: [Нагель, 2014: с. 207—222], згідно з яким «[...]фундаментально організм має ментальні стани, якщо і тільки якщо є дещо, як воно — *бути* (something it is like to *be*) цим організмом: дещо, як воно — *для* цього організму» [Nagel, 1974: p. 436].

Згідно з Чалмерсом, «людські істоти мають суб'єктивний досвід: є дещо, як воно (something it is like)¹¹ — бути ними. Ми можемо сказати, що істота є свідомою у цьому сенсі — чи феноменально свідомою, як інколи кажуть, — коли є дещо, як воно — бути цією істотою. Ментальний стан є свідомим, коли є дещо, як воно — бути у цьому стані. Свідомі стани включають стани перцептивного досвіду, тілесного відчуття, ментальної образності, емоційного досвіду, поточної думки тощо. Є дещо, як воно — бачити яскраво-зелений колір, відчувати різкий біль, подумки уявляти (*visualize*) Ейфелеву вежу, відчувати глибоке співчуття і думати, що хтось запізнюється. Кожний з цих станів має *феноменальний характер, з феноменальними властивостями* (чи *кваліа*), що надають характеристику тому, як воно — бути в цьому стані» [Chalmers, 2002: p. 247—248].

Але справа й полягає в тому, що із зомбі якраз усе навпаки: незважаючи на те, що вся його фізична організація та поведінка є тотожною нам з позиції *третьої особи* (тобто стороннього спостерігача), — з позиції *першої особи* (тобто самого зомбі) у нього немає жодного феноменального відчуття (всередині нього суцільна темрява)¹², й тому він *ніяким чином* не знає і *не може* знати/відчувати на феноменальному рівні, як же воно — *бути* зомбі, оскільки *немає нічого такого, як воно — бути зомбі*¹³.

Supervenience. (До речень: The most obvious way (although not the only way) to investigate the logical **supervenience** of consciousness is to consider the logical possibility of a *zombie*: someone or something physically identical to me (or to

¹¹ Також існує переклад цього виразу, як «*дещо, що означає*», див. , напр: [Чалмерс, 2013: с. 123] (пер. з англ. А. Ю. Леонова за науковою редакцією Я.В. Шрамка).

¹² Власне, у випадку зомбі немає і самої позиції *першої особи*. Зомбі не має позиції у сенсі свідомого сприйняття дійсності й себе з певної позиції. Немає сенсу уявляти ситуацію так, нібито зомбі може (в перспективі першої особи) замислитися про те, як воно — бути ним, і виявити, що це — ніяк.

¹³ На відміну від *часткового зомбі* (partial zombie), у якого тільки *деякі* досвіди є відсутніми, чи інверта (invert), у якого деякі досвіди є заміщеними (replaced), порівняно з оригінальною істотою, — у *феноменального зомбі* свідомість відсутня *повністю*. [Chalmers, 2002: p. 249].

any other conscious being, but lacking conscious experiences altogether [Chalmers, 1996: p. 94]. So consciousness fails to logically **supervene on** the physical [Chalmers, 1996: p. 97]. To many, arguments of the latter sort (such as arguments 3—5 below) are more straightforward and therefore make a stronger foundation in the argument against logical **supervenience**) [Chalmers, 1996: p. 99].

Варто зауважити, що для Чалмерса поняття *супервенції* є центральним поняттям в його базовій структурі пояснення свідомості, яке він застосовує для того, щоб прояснити ідею редуکتивного пояснення¹⁴. Загалом *супервенція є відношенням між двома множинами властивостей: В-властивостями — інтуїтивно високорівневими властивостями — та А-властивостями, які є більш базовими низькорівневими властивостями. Відповідні А-властивості — це, як правило, фізичні властивості, або такі фундаментальні властивості, що їх залучає завершена фізична теорія* [Леонов, 2014: с. 221].

Поняття *supervenience* та його похідні, як-от *supervene on (upon)*, є суто технічними термінами. Його рідко вживають за рамками філософського кола. Головна ідея цього поняття фіксується у виразі «не може бути А-різницею без В-різницею». Тут не йдеться про те, що це *просто так стається*, що немає А-різницею без В-різницею; тут йдеться про те, що **не може** бути такої в принципі. А-властивості залежать від (*supervene on*) В-властивостей, якщо і тільки якщо різниця у А-властивостях *вимагає* різниці у В-властивостях — чи, аналогічно, якщо і тільки якщо точна подібність відносно В-властивостей *гарантує* точну подібність відносно А-властивостей [McLaughlin, Bennett, 2005]. Згідно з Браяном МакЛафліном, поняття «supervene» отримує свій сенс конвенційно (by stipulation), і таким чином визначене поняття має оцінюватися через його філософські плоди [McLaughlin, 1995: p. 16—59].

Згідно з Чалмерсом, головним визначенням поняття *супервенції* можна вважати таке означення: *В-властивості залежать від (supervene on) А-властивостей, якщо немає ніяких двох можливих ситуацій, які є тотожними стосовно своїх А-властивостей, але одночасно такими, що відрізняються у своїх В-властивостях* [Леонов, 2014: с. 221].

На думку Чалмерса, природний феномен є редуکتивно пояснюваним у термінах деяких низькорівневих властивостей саме тоді, коли він є логічно залежним від (logically supervenient) цих властивостей. Він є редуکتивно пояснюваним у термінах фізичних властивостей — чи просто «редуктивно пояснюваний», коли він є логічно залежним (logically supervenient) від фізичного [Леонов, 2014: с. 224]. Отже, щоб показати, що редуکتивне пояснення не діє стосовно свідомості, ми маємо *логічно* показати його неспроможність. І, як зазначає Чалмерс, «найочевидніший (хоча і не єдиний) спосіб дослідити логічну залежність (supervenience) свідомості — це розгляд логічної мож-

¹⁴ Згідно з Чалмерсом, «редуктивне пояснення вимагає тільки те, що високорівневі феномени можуть бути пояснені цілком в термінах низькорівневих феноменів» [Chalmers, 2002: p. 268].

ливості зомбі: когось чи чогось фізично тотожного мені (чи будь-якій свідомій істоті), але позбавленого свідомого досвіду» [Chalmers, 1996: p. 94].

Хоча найкращим синонімом поняття *supervenience* для філософії свідомості Чалмерса є поняття «залежність» (*dependence*)¹⁵, на мою думку, поняття *supervenience* варто перекладати шляхом прямого запозичення, а саме як «супервенція»¹⁶. Причина полягає в тому, що між поняттями *supervenience* та *dependence* існує низка ключових відмінностей. По-перше, як уже було зазначено, *supervenience* рідко вживають поза філософським колом. По-друге, згідно з Чалмерсом, «*supervenience* — це точний (*precise*) технічний термін, натомість *dependence* — нечіткий повсякденний термін. Багато філософів віддають перевагу точності (*precision*)»¹⁷. Також поняття *dependence* містить відношення онтологічної першості, яка, у свою чергу, відсутня в понятті *supervenience* [McLaughlin, Bennett, 2005]¹⁸.

По-третє, поряд з поняттям *supervenience* Чалмерс систематично використовує і поняття *dependence*. Тому у зв'язку із вказаним вище та задля уникнення прямого ототожнення згаданих понять, на мою думку, перекладу головним чином належить піддавати лише такі дієслівні похідні поняття *supervenience*, як *supervene on (upon)* та інші, й перекладати їх як «залежні від»¹⁹ при паралельному зазначенні в дужках оригінального терміна та з приміткою, яка б роз'яснювала, якого саме типу є ця залежність. Хоча іноді перекладу може підлягати і поняття *supervenience*, як, наприклад, показано в перекладеному тексті аргументу зомбі²⁰.

Conceivability²¹. (До речень, як-от: *Almost everybody, it seems to me, is capable of conceiving of this possibility* [Chalmers, 1996: p. 96]. *Some may think that conceivability arguments are unreliable* [Chalmers, 1996: p. 98]).

Згідно з «*The Continuum Companion to Metaphysics*» [The Continuum Companion to Metaphysics, 2012], «бути збагненим (*conceivable*) — це бути

¹⁵ Лист авторові від 12. 08. 2014.

¹⁶ В російській традиції поняття *supervenience* також найчастіше перекладають шляхом прямого запозичення, а саме як «супервентність». Напр., див. : [Чалмерс, 2013: с. 55, 127, 133] (пер. с англ. В. В. Васильєва); [Иванов, 2013: с. 61]. Є ще варіант перекладу цього поняття як «производность». Напр., див. : [Серл, 2002: с. 115] (пер. с англ. А.Ф. Грязнова). В українській традиції є варіант перекладу цього поняття як «супервентивність» (див. : [Добронравова, Білоус, Комар, 2009: с. 244]) і «надвідповідність» (див. : [Сепетий, 2014: с. 161—162]).

¹⁷ Лист авторові від 12. 08. 2014.

¹⁸ Лист авторові від 12. 08. 2014.

¹⁹ Вадим Васильєв у своєму перекладі *the Conscious Mind* перекладає *supervene on* як «супервентны на». Напр., див. : [Чалмерс, 2013: с. 55] (пер. с англ. В.В. Васильєва); в аргументі зомбі: [там же, с. 130].

²⁰ Детальніше про значення поняття *supervenience* у філософії свідомості Д. Чалмерса див. : [Леонов, 2014: с. 221—225, 234].

²¹ Поняття *conceivability* та його похідні доволі часто вживають в оригінальному тексті, тому я не буду наводити всі випадки його вживання, а наведу лише пару речень.

мислимим (thinkable), уявлюваним (imaginable) чи зрозумілим (understandable). Поняття збагненність (conceivability) часто застосовують у зв'язку з модальними питаннями про можливість: якщо люди здатні осягнути Р, чи це означає, що Р є можливим?» [The Continuum Companion, 2012: p. 317].

У російській традиції поняття *conceivability* зазвичай перекладають як «представимість»²² і «мыслимость»²³. Інколи це поняття перекладають як «мислимість» і в українській перекладацькій традиції²⁴. На мою думку, поняття *conceivability* варто перекладати як «збагненність» чи «осяжність» (рос. «постижимость») — це дає можливість уникнути плутанини з перекладом таких понять, як *imaginability* і *thinkability*, які хоч і є дуже близькими за значенням, але для них існують конкретні українські відповідники, а саме «уявлюваність» для *imaginability* та «мислимість» для *thinkability* відповідно. Також це дає змогу уникнути певних смислових нюансів, які відрізняють *conceivability* від згаданих вище понять.

Наприклад, Рене Декарт робить розрізнення між інтелектом²⁵ (лат. «intellectus»²⁶, англ. «intellect»²⁷), умом (лат. «mens», англ. «mind»²⁸), мисленням (лат. «cogitatio», англ. «thinking»), збагненням (лат. «conceptus», англ. «conceiving»), рацією (лат. «ratio», англ. «reason»), виображенням (лат. «imaginatio», англ. «imagination»), здатністю виображувати (лат. «imaginari», «imaginandi facultate», англ. «imagine») та вдавати за допомоги виображення (лат. «imaginatione effingo», англ. «invent»). Оскільки виображення (або «уява») є тим, що належить відчуттям, а отже має справу з тілесними формами, що робить її не достовірною, на відміну від *мислення*, що є атрибутом уму та душі: «ніщо з того, що може осягнути»²⁹ за допомоги виображення, не належить до того знання, яке маю про себе, й треба дуже ретельно відволікати ум від таких [образів], щоб він як найвиразніше сприйняв свою власну природу» [«Медитації», 2014: с. 164].

Згідно з Девідом Чалмерсом, «дехто вживає "imagine" (уявляти) для дечого, більш ближче прив'язаного до чуттєвих образів (sensory images). Але можна також вживати їх синонімічно»³⁰.

На думку Роберта Кірка, «не існує якоїсь різниці у повсякденній англійській мові — обидва поняття видаються еквівалентними до «репрезентації для себе» (representing to oneself) — крім того, що люди, як правило,

²² Див., напр. : [Чалмерс, 2013: с. 131] (пер. с англ. доктора философских наук В.В. Васильева); [Иванов, 2013: с. 37].

²³ Див., напр. : [Иванов, 2013: с. 134, 154].

²⁴ Див., напр. : [Франкіш, 2014: с. 342].

²⁵ Українські відповідники подано за виданнями: [«Медитації», 2014: с. 154—176].

²⁶ Латинські відповідники подано за виданням: [«Медитації», 2014: с. 154—176].

²⁷ Англійські відповідники подано за виданням: [Descartes, 1996: p. 16—23].

²⁸ З дискусією стосовно перекладу *mind* як *ум* можна ознайомитися тут: <https://www.facebook.com/groups/1428932990753077/> (див. пост Олега Хоми від 09. 04. 2015).

²⁹ Лат. «comprehendere»: [«Медитації», 2014: с. 164].

³⁰ Лист автору від 01. 02. 2015.

використовують «imagine» та його похідні, коли мають на увазі винахідливість (ingenuity) та вигадливість (invention), натомість «conceive» та його похідні часто вживають, коли існує питання, чи те, що досягається, є можливим, чи навіть має сенс»³¹.

Завершена фізика. (До речення: This creature is molecule for molecule identical to me, and identical in all the low-level properties postulated by a **completed physics**, but he lacks conscious experience entirely) [Chalmers, 1996: p. 94].

Згідно з американським фізиком-теоретиком Стивеном Вайнбергом (Steven Weinberg), «мета фізики на її найбільш фундаментальному рівні полягає не тільки в тому, щоб описати світ, але й в тому, щоб пояснити, чому він є таким, яким він є» [Weinberg, 1993: p. 219]. Але Д. Чалмерс вважає, що навіть кінцева фізична теорія не зможе повністю пояснити світ, частиною якого є і свідомість, оскільки «для будь-якого фізичного процесу, який ми виокремлюємо, залишатиметься питання, на яке немає відповіді: чому цей процес має породжувати досвід? Цілком логічно, що будь-який із таких процесів міг би відбуватися і за відсутності досвіду. З цього випливає, що жодне просте пояснення фізичного процесу не скаже нам, чому виникає досвід. Поява досвіду виходить за рамки того, що може бути одержано з фізичної теорії» [Чалмерс, 2013 (пер. з англ. А.Ю. Леонова за науковою редакцією Я.В. Шрамка): с. 134], й «у фізичній теорії все є сумісним з відсутністю свідомості» [там само, с. 136].

ДЖЕРЕЛА

- Добронравова І., Білоус Т., Комар О.* Новітня філософія науки. — К.: Логос, 2009.
- Іванов Д.Б.* Природа феноменального свідомості. — М.: КД «ЛИБРОКОМ», 2013.
- Кебуладзе В.* Феноменологія свідомого досвіду. — К.: Дух і літера, 2012.
- Леонов А.Ю.* Філософія свідомості Девіда Чалмерса // Актуальні проблеми духовності. — Кривий Ріг, 2014. — Вип. 15. — С. 216—237.
- «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень: Жан-Марі Бейсад, Жан-Люк Марйон, Кім Сан Он-Ван-Кун / Пер. з фр. і лат. — К.: Дух і літера, 2014.
- Нагель Т.* На що схоже бути кажаном? // Антологія сучасної аналітичної філософії, або Жук залишає коробку / За наук. ред. А. Синиці. — Л.: Літопис, 2014. — С. 207—222.
- Сенетий Д.П.* Свідомість як суб'єктивність: таємниця Я. Книга 1. Зомбі, комп'ютери та Абсолютний Дух. — Запоріжжя: Запорізький державний медичний університет, 2014.
- Серл Дж.* Открывая сознание заново. — М.: Идея-Пресс, 2002.
- Словник української мови : В 11-ти т. — К., 1977. — Т. 8. — С. 66 (<http://sum.in.ua/s/rugotmnuj>) (s. a.).
- Франкіш К.* Аргумент антизомбі // Антологія сучасної аналітичної філософії, або Жук залишає коробку / За наук. ред. А. Синиці. — Л.: Літопис, 2014. — С. 340—360.
- Чалмерс Д.* Лицем до лица з проблемою свідомості // Актуальні проблеми духовності. — Кривий Ріг, 2013. — Вип. 14. — С. 121—152 (пер. з англ. А. Ю. Леонова за науковою редакцією Я.В. Шрамка).
- Чалмерс Д.* Сознательный ум. В поисках фундаментальной теории / Пер. с англ. д-ра философии. В.В. Васильева. — М.: УРСС: КД «ЛИБРОКОМ», 2013.

---

³¹ Лист автору від 05. 02. 2015.

- Шоц А., Лукман Т. Структури життєсвіту / Пер. з нім. і післямова В. Кебуладзе. — К.: Укр. Центр духовн. культури, 2004.
- Chalmers D. J. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. — New York: Oxford University Press, 1996.
- Chalmers D.J. *Consciousness and Its Place in Nature // Philosophy of mind: classical and contemporary readings / David J. Chalmers (ed.). — New York: Oxford University Press, 2002.*
- Descartes R. *Meditations on First Philosophy with Selections from the Objections and Replies / Transl. and ed. by J. Cottingham. — Cambridge: Cambridge University Press, 1996.*
- Kirk R. *Sentience and Behaviour // Mind. — 1974a. — № 83. — P. 43—60.*
- Kirk R. *Zombies v. materialists // Proceedings of the Aristotelian Society. — 1974b. — Supp. Vol. 48. — P. 135—152.*
- McLaughlin B. *Varieties of Supervenience // E. Savellos, U. Yalcin (eds.) Supervenience: New Essay. — Cambridge: Cambridge University Press, 1995. — P. 16—59,*
- McLaughlin B. , Bennett K. *Supervenience // Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2005 (<http://plato.stanford.edu/entries/supervenience/>) (s. a.).*
- Nagel T. *What is it like to be a bat? // Philosophical Review. — 1974. — № 4. — P. 435—450.*
- Searle J.R. *The Rediscovery of Mind. A Bradford Book. — Cambridge, Mas. ; London: The MIT Press, 2002.*
- The Continuum Companion to Metaphysics / Ed. by N.A. Manson, R.W. Barnard. — London: Bloomsbury Companions; Barnard and Contributors, 2012.*
- Weinberg St. *Dreams of a Final Theory. The Scientist's Search for the Ultimate Laws of Nature. — New York: A Division of Random House, Inc. , 1993.*

Андрій Леонов — магістрант кафедри філософії Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара. Сфера наукових інтересів — філософія свідомості, філософський переклад, філософія Рене Декарта, феноменологія.
